

Rokokó – utánérzések – újraértelmezések

Műhelykonferencia
Watteau halálának 300. évfordulója alkalmából

Szeged, 2021. november 4–5.

Rokokó – utánérzések – újraértelmezések

Műhelykonferencia Watteau halálának
300. évfordulója alkalmából

Szeged, 2021. november 4–5.

BTK Irodalomtudományi Intézet
Szegedi Tudományegyetem Francia Tanszék
Centre Universitaire Francophone de Szeged

Helyszín Centre Universitaire Francophone (CUF)
6720 Szeged, Dugonics tér 2.

2021. november 4. (csütörtök)

[büfé fél 10-től]

10.00–10.10	Megnyitó – Kovács Katalin (SZTE BTK), KRUSZLICZ Péter (SZTE ÁJTK, CUF)
10.00–12.00	1. szekció: Magyar irodalmi rokokó
Elnök: SZAJBÉLY Mihály (SZTE BTK)
10.10–10.40	BALOGH Piroska (ELTE BTK): <i>Rokokó és/vagy orientalizmus?</i>
(<i>Csokonai, Háfiz, William Jones</i>)
10.40–11.10	HÁSZ-FEHÉR Katalin (SZTE BTK): <i>Boldog-e a „víg poéta”?</i>
<i>Csokonai költői programja az Anakreoni dalok tükrében</i>
11.10–11.40	FÓRISZ Gergely (BTK ITI): <i>Az új Herkules: Wieland Musa-</i>
<i>riónjának magyar recepciójához</i>
11.40–12.00	Vita
12.00–14.00	<i>Ebéd</i>

- 14.00–15.20 **2. szekció: Rokokó esztétika**
Elnök: FOGARASI György (SZTE BTK)
- 14.00–14.30 CSUKA Botond (Testnevelési Egyetem): Egy rokokó esztétika magányossága? Hogarth és a XVIII. századi brit esztétika
- 14.30–15.00 HOVÁNYI-NAGY Fruzsina (Evangélikus Hittudományi Egyetem): A felfüggesztés esztétikája
- 15.00–15.20 Vita
- 15.20–15.45 *Kávészünet*
- 15.45–17.45 **3. szekció: A rokokó századának eszmeisége és annak továbbélése**
Elnök: GYIMESI Tímea (SZTE BTK)
- 15.45–16.15 CSEPPENTŐ István (ELTE BTK): Galantéria, nosztalgia, keleti egzotikum. A rokokó „turquerie” irodalmi továbbélése Pierre Loti *A kiábrándultak* c. regényében
- 16.15–16.45 Tüskés Anna (BTK ITI / PTE MK): *A rokokó század* és Adorján Andor
- 16.45–17.15 MARSÓ Paula (műfordító-kutató): Gyönyörfilozófia egy miniatúrában. A knidoszi templom mint ekphrasis
- 17.15–17.45 Vita
- 17.45–18.15 Könyvbemutatók:
Jean-Jacques Rousseau: *Párbeszéddek – Rousseau, Jean-Jacques bírója*. Fordította MARSÓ Paula (Budapest: Typotex, 2020)
BARTHA-KOVÁCS Katalin: *Hét arabeszk – Watteau-olvasatok* (Budapest: Martin Opitz Kiadó, 2021).

2021. nov. 5 (péntek)

[büfé fél 10-től]

- 10.00–12.00 **4. szekció: Rokokó: Zene és képzőművészet**
Elnök: Kovács Krisztina (SZTE BTK)
- 10.00–10.30 PÉTERFFY Gabriella (Király-König Péter Zenei AMI):
Csajkovszkij: *Rokokó variációk op. 33.*
- 10.30–11.00 Kovács Katalin (SZTE BTK): Rokokó, rocaille vagy
Régence-stílus? A XVIII. századi ízlésvitákról – Watteau
ürügén
- 11.00–11.30 RAUSCH-MOLNÁR Luca (SZTE BTK): Egy művész
hagyomány és újítás között: A műfajteremtő Watteau mint az
Akadémia festője
- 11.30–11.50 Vita
- 11.50–12.00 Zárszó – FÓRIZS Gergely (BTK ITI)

A konferencia az NKFIH K 134719 sz. kutatási projekt keretében valósul meg.

A konferencia szervezői:

Kovács Katalin (kovacs@lit.u-szeged.hu)

FÓRIZS Gergely (forizs.gergely@abtk.hu)

Támogatók:

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

Absztraktok

BALOGH PIROSKA

Rokokó és/vagy orientalizmus? (Csokonai, Háfiz, William Jones)

A szakirodalom filológiai szempontból alaposan feltárta Csokonai Vitéz Mihály Háfiz-verseinek pretextusait. E pretextusok között fontos szerepet játszik William Jones ázsiai költészetéről írott, (akkoriban) latin nyelven hozzáférhető kötete, melynek egyes részleteiből Csokonai jegyzeteket is készített a maga számára. Ezt a szövegg konglomerátumot ezidáig elsősorban az orientalizmus kontextusából értelmezték, de jelen előadásban kísérletet teszek arra, hogy a rokokó esztétika kontextusában is elhelyezzem. A rokokó esztétika kulcsmomentumai (aprólékosan kidolgozott, ismétlődő motivika, hedonizmus, formai kidolgozottság és érzékletesség, gyönyör és báj, orientális motívumrendszer) ugyanis jól érzékelhetően megjelennek Csokonai Háfiz-verseiben, és mint a költő jegyzetei mutatják, ez nem véletlenszerű ráérezés, hanem egy tudatosan alkalmazott esztétikai-poétikai eljárás eredménye, melyhez „használati utasításként”, azaz teoretikus háttérként Jones említett kötetét használta. Az előadás tehát végső soron arra a kérdésre keres választ, vajon Jones kötete olvasható-e a rokokó poétika (a rokokó teoretikus leírásához és meghatározásához nagyon is hiányzó) kézikönyveként.

Boldog-e a „víg poéta”?

Csokonai költői programja az *Anakreoni dalok* tükrében

A felvilágosodás kori magyar szerzők Bessenyei Györgytől és társaságától kezdve kísérleteztek azzal, hogy létrehozzák az irodalom derűsebb tartományát. Más-más minták felé orientálódva, eltérő esztétikai, kulturális (és tegyük hozzá: morális) megfontolások jegyében próbáltak szabadulni az írott művekkel kapcsolatban megnyilvánuló elvárásoktól, a didaktikum, a hasznosság, a méltóság, a társadalmi rang, a szokás, a hagyomány, a moralitás, a vallási tanok, politikum, biografikum és más tényezők nehezékeitől (Kazinczy kifejezésével: a *gravitástól*). Az esztétikai és nyelvi játék, derű, könnyedség, vagy ahogyan ismét Kazinczy fogalmaz: a *levitás* azonban – éppen magát a neoklasszicizmus felé tájékozódó Kazinczyt kivéve –, különböző okokból, de valamennyiüknél rövid élettartamú kísérlet maradt. A hagyományos irodalomtörténeti értelmezések és narratívák szerint a „víg poéta”, „vidám természetű poéta” önképe, ars poeticája Csokonainál is pillanatnyi, a későbbiekben boldogtalanságba átforduló állapot és poétikai törekvés volt, ezt látszanak igazolni a szerzői biográfia állomásai, s ennek megfelelően a Lilla-ciklus szerelmi bánatba forduló narratívája is. Az 1793-as keltezésű *A' vidám természetű poéta* és az átdolgozásnak tekintett rokonszöveg, *Az én Poézisom' természete* (1802) című költemények forrásvidékének elemzése, az *Anakreoni dalok*hoz 1803 körül írt elméleti töredékkel, illetve jegyzetekkel való összeolvasása és az irodalomtörténeti munkák által használt „boldogság”-, „érzékenység”-kategóriák árnyalása ugyanakkor lehetővé teszi, hogy Csokonai *vidám természetű* programját, poétikáját tartós-nak, az életmű nagy részére kiterjedően érvényesnek tekintsük.

FÓRISZ GERGELY

Az új Herkules: Wieland *Musarion*jának magyar recepciójához

Christoph Martin Wieland *Musarion, oder Die Philosophie der Grazien* (1768) című, műfajilag nehezen besorolható verses művét (kiseposzát?) hagyományosan a német rokokóművészet csúcsteljesítményei között tartják számon. A munka nagy hatása, széles körű ismertsége nemcsak német nyelvterületen, hanem nálunk is kimutatható, ennek példája, hogy Kazinczy Ferenc saját állítása szerint fejből tudta a szövegét.

Az előadás kiinduló tézise, hogy a *Musarion* a Carsten Zelle által úgy nevezett „antropológiai rokokó” irányzatához tartozik, mely „a test és a lélek, az érzékiség és a szellem, azaz a vegyes lényként [*Mischwesen*] felfogott egész ember egymást kölcsönösen befolyásoló oldalai közötti érzékelés összehangolását célozza”. Jelen vizsgálódás középpontjában Kis János és Vörösmarty Mihály művei állnak, melyek a *Musarion* által a fenti antropológiai keretben értelmezett, és a szofista filozófus Keoszi Prodikosz nevéhez kötődő Herkules-mítoszból ismert válaszút-problematikára reflektálnak.

Egy rokokó esztétika magányossága?

Hogarth és a XVIII. századi brit esztétika

Az előadás középpontjában William Hogarth *The Analysis of Beauty* című 1753-as értekezése áll, amely nem pusztán a híres művész egyetlen teoretikus munkája, hanem azon kevés esztétikai elméletek egyike, amiket a „rokokóval” szokás hírbe hozni, amely maga is izgalmas karriert fut be a XVIII. századi Britanniában. A „modern ízlés” a grand style és a hivatalos esztétikai doktrínák peremvidékére szorul, a felemelkedő középosztály mindennapi materiális környezetét azonban nagyon is áthatja – a könyvillusztrációktól a bútorokig, az ékszerektől a kerámiákig. Az esztétika historiográfiájában Hogarth értekezése – ha egyáltalán feltűnik – e „gyakorlati esztétikák” teoretikus igazolására tett, a XVIII. századi brit esztétikai elméletektől sok szempontból idegen kísérletként szerepel, tárgyalása pedig többnyire a „szépség és kellem vonalára” (*serpentine line*) szorítkozik. Hasonlóan azonban ahhoz, hogy a „modern stílus” nem tekinthető nemkívánatos betolakodónak a korszak hétköznapi esztétikájában, Hogarth munkája sem idegen test a XVIII. század derekának brit irodalmában. Szándéka szerint sem nem a „modern stílus” apológiája, sem nem művészeti kézikönyv, hanem a szépség általános elmélete, mely nem nélkülözi a korabeli esztétikai elméletek karakteres antropológiai horizontját sem. Az előadásban arra törekszem, hogy Hogarth „rokokó esztétikáját” a XVIII. századi brit esztétikák kontextusában vizsgáljam – egyfelől a tőle valóban sokban különböző elődökkel (Shaftesbury, Addison, Hutcheson), másfelől a vele hozzátvetőlegesen egyidőben keletkező művekkel (Hume, Burke, Gerard) vetve össze, ami szándékaim szerint nem pusztán Hogarthnak e kontextusba ágyazottságát, de a XVIII. századi brit esztétika bizonyos általános tendenciáit is megvilágítja.

A felfüggesztés esztétikája

„[...] kerek egység
Isten hídjában; felível, zuhan:
akkor lesz a fogni-tudás képesség –
nem a tiéd, egy világé.”
(Hans-Georg Gadamer)

1767-ben készült el Jean-Honoré Fragonard (1732–1806) *A hinta szerencsés véletlenei* (Les Hasards heureux de l'escarpolette) című olajfestménye, amely a rokokó emblematikus alkotásává vált. Ez a státusz egyrészt előtérbe helyezi a festményt a rokokóról szóló diskurzusban, másrészt azonban a kanonikus jelenléte/jelentése hátráltathatja a befogadás esztétikai tapasztalatát.

A címben főszerepet kapó hinta mint frivol játék, a szerelem eszközeként jelenik meg elsősorban az értelmezésekben, melynek egyetlen funkciója, hogy lehetővé tegye a kép szereplői közötti merész, érzéki jelenet kibontakozását. A hinta azonban nemcsak betölti gyakorlati funkcióját, hanem megjelenítésével, formavilágával is nyomatékosítja. Az előadás célja, hogy a már megszokott konnotációk felfüggesztésével, a hintát mint esztétikai formát is szemügyre vegye, melynek anyaga, színe, díszítettsége túlnyúlik cél- és eszköz-szerűsége határain. A hintához csatlakozó felfüggesztés ugyanis belső keretként is működik: kapcsolatba lép a képen megjelenő testek gesztusaival, hozzáköti magát a tájhoz, összeköti és elválasztja, részekre tagolja a kép terét. Kérdés, hogy a hinta keretező és díszítő funkciója elegendő-e ahhoz, hogy ne csupán mellékes szerepet tulajdonítsunk neki, hanem önálló esztétikai erővel bíró formaként tekintsünk rá, vagy végső célja mindig is a nőalak mozgásban tartása a festmény terében? Leválasztható-e egyáltalán a hinta a női test látványáról vagy sokkal inkább szétszálazhatatlan egységükben bírnak értelmképző erővel? A kérdések megválaszolásához a *parergonalitás* esztétikai kategóriáját hívom segítségül, amely a járulékos, dekoratív alkotóelemek helyére és ízlésítéleti keretére kérdez rá a műalkotások világában.

Az értelmezés tétje végső soron az, hogy bebizonyítsam: a fragonard-i hintaábrázolás a rokokó festői formanyelvének metaszintű megjelenítésére tesz kísérletet.

Galantéria, nosztalgia, keleti egzotikum

A rokokó „turquerie” irodalmi továbbélése Pierre Loti *A kiábrándultak* c. regényében

A XVIII. század első felében a rokokó esztétika fontos elemei között számon tartott egzotikum két alapvető megjelenési formája a „chinoiserie” és a „turquerie”, melyek leginkább a képző- és iparművészetben alkottak maradandót. Míg a kínai divat motorja elsősorban a porcelán felfedezése és az abból készült színes figurák rendkívüli népszerűsége, a muszlim Kelet divatja ezzel szemben irodalmi minták nyomán hódít. (Fontos előzményei a XVII. századtól megjelenő útleírások, tudományos munkák, majd 1704-től az *Ezeregyéjszaka* francia kiadása.) Az iszlám világ közelsége, a Nyugattal való sok évszázados kapcsolata szintén magyarázza ez utóbbi tematika tartósabb voltát: a Közel-Kelet népszerűsége a rokokó után a romantika korában új lendületet kap. A „turquerie” kifejezés arra enged következtetni, hogy az iszlám világon belül különösen az oszmán-török kultúra iránti érdeklődés dominál, amely – politikai okokból – már a XVI. század óta az európai érdeklődés középpontjában áll. Ez igaz a képzőművészetre (elég, ha a rokokó festészetben és a porcelánművészetben megjelenő számos turbános-bugyogós basára és szultánra gondolunk), míg az irodalomban érdekes módon – nyilván az *Ezeregyéjszaka* sikere nyomán – sokkal inkább az arab, perzsa világ vagy egy képzeletbeli „mesés Kelet” jelenik meg. (Ezzel szemben a XVII. századi irodalomban a Keletet még a törökkel azonosítja Racine vagy Molière.) Haydn Williams nagyszabású összefoglaló munkájában (*Turquerie. An Eighteenth-Century European Fantasy*, 2014) e cím alatt szintén a képző- és díszítőművészet, valamint az építészet területeivel foglalkozik, irodalmi vonatkozásokkal nem, minden bizonnyal nem véletlenül. A török téma – a Közel-Keleten tett irodalmi utazások nyomán – a XIX. században válik újra népszerűvé, melynek egyik legizgalmasabb képviselője Pierre Loti, a „megkésett romantikusnak” számító utazó-író, aki számos művet, ezen belül több regényt is szentel a török témának. Legutolsó regényében, az 1906-ban megjelent *A kiábrándultakban* (Les Désenchantées) nemcsak a korabeli oszmán világot ábrázolja bensőséges módon, hanem felvonultatja az összes olyan elemet (galantéria, nosztalgia, intimitás, egzotikum, stb.) mely a nyugati olvasóban valamiféle „rokokó hangulatot” ébreszt, ami nem véletlen, hiszen maga a kifejezés is felbukkan a műben. Az az érzésünk támad, mintha a „turquerie” némi késéssel végre megérkezett volna az irodalomba is. A Goncourt-fivérek által újrafelfedezett XVIII. századi művészet, valamint a szecesszió hatásának nyomait egyaránt magán viselő regény véleményünk szerint tökéletesen illeszkedik

a rokokó-utánérzések tanulmányozásának körébe. Előadásunkban a Loti-regény alapján számba vesszük a rokokó esztétika hangulati- és vizuális elemeit, irodalmi kifejezési formáit, s ezeket – amúgy az életmű egészére jellemző – sajátosságokat konkrétan a keleti tematika tükrében vizsgáljuk.

TÜSKÉS ANNA

A rokokó század és Adorján Andor

A Szombathelyen született Adorján Andor (1883–1966) harmadéves jogász hallgatóként ment először Párizsba, majd francia feleségével az első világháború után végleg Franciaországban telepedett le. Az itthon a Pesti Naplónál tanult újságíró Párizsban is sikeres volt. 1929-ben megvette az egyik Eaubonne-i 18. századi kastélyt minden bútorzatával. *A rokokó század* című könyve a Singer és Wolfner kiadó „A Századok Legendái” sorozatában jelent meg 1914-ben. A XV. és XVI. Lajos korát tárgyaló könyvének elemzése mellett előadásom célja a szerző életének vázlatos bemutatása a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött levelei alapján.

MARSÓ PAULA

Gyönyörfilozófia egy miniatúrában

A knidoszi templom mint ekphraszis

Montesquieu anonimitásban megjelent verses prózáját, a *Knidoszi templomot* (1725) a korabeli kritika egy nagy szerző kicsiny műveként könyvelte el. Számos méltatója frivol, súlytalan olvasmányként, „miniatűr képecskék” tablójaként jellemezte, s a (bizonytalan műfajú) érzékiséget dicsőítő költemény a következő század derekán sem kapott kedvezőbb méltatást: „rózsaszín márványból faragott templom, rokokó homlokzattal” (Octave Uzanne, 1881).

Montesquieu kortársaként Rousseau is említést tesz e műről két alkalommal. A *Sétáló* könyvben a hazugság és a fikció viszonya kapcsán foglalkozik vele: „ha például a Knidoszi templomnak van valamilyen erkölcsi célzata, ezt a célzatot nagyon is elhomályosítják és megrontják az *érzéki részletek és buja képek*. Mit tett a szerző, hogy mindezt a szemérem mázával vonja be? Művét egy görög kézirat fordításának tüntette fel, és úgy beszélte el a kézirat felfedezésének történetét, hogy lehetőleg meggyőzze olvasóit a történet igazságáról. Ha

ez nem a legnyilvánvalóbb hazugság, akkor mondják meg nekem, mit jelent az, hogy hazudni? És mégis, kinek jutott eszébe, hogy bűnösnek tartsa a szerzőt ezért a *hazugságért* és szélhámosnak nevezze?” A másik esetben Júlia idézi föl a knidoszi templom metaforáját, levelében egy szerelmi légyott helyszínéként említve meg egy bizonyos „pásztorlakot, melyet a szerelem fog felszentelni [ez lesz az ő *knidoszi templomuk*]”.

Az előadás a knidoszi templom metaforája és a mű recepciója kapcsán azt a kérdést járja körül, miként lett a rokokó stílusjegy irodalmi példájává az „érzékiiséget ábrázoló költői festmény”? Miért válik a mű recepciójában a rokokó jelző a rossz ízlés kifejezésévé? Mit fejez ki a rokokó irodalmi és képi regiszterében a pásztorlak, a kunyhó, a „*chalet*”?

PÉTERFFY GABRIELLA

Csajkovszkij: *Rokokó variációk op. 33.*

Rokokó a romantikában? Igen: stíluskorszakok izgalmas találkozásának lehetünk tanúi Csajkovszkij *Rokokó variációit* hallgatva. Az orosz mester szóló csellóra és zenekarra írott művében saját, gáláns stílusú témájára nyolc variációt komponált, melyek olykor könnyedén elegáns, máskor játékos vagy éppen túláradóan érzelmes dallamaiból, gyöngyöző futamaiból a rokokó arcai tekintenek ránk. Az előadás folyamán részleteket hallunk a műből, megismerhetjük keletkezésének történetét, szerkezeti sajátosságait és azokat a zenei kifejezőeszközöket, melyek a mai napig híven közvetítik a koncerttermek közönsége számára a rokokó életérzést.

KOVÁCS KATALIN

Rokokó, rocaille vagy Régence-stílus?

A XVIII. századi ízlésvitákról – Watteau ürügén

Ahogy a legtöbb stíluskorszak esetében lenni szokott, a rokokó elnevezés is akkor született meg, amikor az e szóval jelölt irányzat divatja már leáldozott. A művészetelméleti szakirodalomban ez az elnevezés mind a mai napig heves viták tárgyát képezi. Előadásomban két kérdést veszek elemzés alá: egyfelől megpróbálom feltárni, milyen okok miatt kezeli a francia nyelvű szakirodalom még ma is fenntartásokkal a rokokó elnevezést, előnyben részesítve vele szemben a rocaille stílust. Másfelől – a korabeli művészéletrajzok alapján – azt vizsgálom meg, hogyan vélekedtek a francia életrajz- és elméletírók a rokokó kezdeti fázisának tekintett Régence-kor emblematisztikus festője, Jean-Antoine Watteau művészetéről. Érdekes, hogy míg a század első felében a „modern vagy új stílus (ízlés)” volt használatban, néhány évtizeddel később az életrajzírók és a teoretikusok a dekoratív rokokót – amelyet gúnyosan Pompadour stílusnak is neveznek – a modorosság, a rossz ízlés szinonimájának tekintik.

RAUSCH-MOLNÁR LUCA

Egy művész hagyomány és újítás között: a műfajteremtő Watteau mint az Akadémia festője

A XVIII. századi Franciaország számos társadalmi, politikai és szellemi változáson ment keresztül, ami a művészetekben is tetten érhető. Előadásunk célja, hogy feltárjuk, hogyan változik meg a század első felében a műfajok hierarchiájához való hozzáállás és a királyi Festészeti és Szobrászati Akadémia szerepe. A század első évtizedeiben alkotó Jean-Antoine Watteau festészetének fogadtatását vizsgálva bemutatjuk a rokokó stílust és a gáláns ünnepségek műfajának születését, valamint azt is, hogyan vélekednek minderről a korabeli akadémikusok, műgyűjtők, műkereskedők és a művészeti világ egyéb szereplői.

